บทที่ 2
ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคมกับการศึกษา

วัตถุประสงค์

หลังจากที่อ่านจบบทเรียนนี้แล้ว นักศึกษาสามารถ

1. ยกตัวอย่างได้ว่ามีทฤษฎีของผู้ใดบ้างที่จะนำมาใช้อธิบายเกี่ยวกับพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคม

2. อธิบายได้ว่าตามทฤษฎีของอิริคสันและฟรอยด์นั้นแต่ละทฤษฎีมีขั้นตอนพัฒนาการอย่างไรบ้าง

3. บอกได้ว่าจะนำทฤษฎีแต่ละทฤษฎีไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้อย่างไร

4. อธิบายได้ว่าจะพัฒนาการรู้จักตนเอง (identity) และความนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self-concept) ได้อย่างไร

ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคมกับการศึกษา

คำว่าพัฒนาการทางบุคลิกภาพในที่นี้ หมายถึง การมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับอายุโดยมีสภาพแวดล้อมของสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน หรือ สังคมที่บุคคลติดต่อด้วยเป็นตัวกำหนดและในบทนี้จะอธิบายตามแนวทฤษฎีจิตสังคมของอิริคสัน (Erickson's Psychosocial Theory) และตามแนวทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freud's Psychoanalytic Theory) ทฤษฎีของอิริคสันกล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลด้านอารมณ์ความรู้สึกและอิทธิพลของวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมที่มีต่อพฤติกรรม ส่วนทฤษฎีของฟรอยด์ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับพัฒนาการทางบุคลิกภาพเขาเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ในวัยทารกและวัยเด็กที่มีผลต่อบุคลิกภาพในวัยต่อมา

1. ทฤษฎีจิตสังคมของอิริคสัน

อิริคสันสนใจศึกษาความสัมพันธ์ของบุคคลและครอบครัวซึ่งถือว่าเป็นสังคมเล็ก ๆ สังคมหนึ่ง **เขาศึกษาว่าสังคมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กอย่างไร เช่น การเล่นของเด็กต้องดำเนินไปตามรูปแบบของสังคม** อิริคสันได้ให้ความหมายของพัฒนาการว่าเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและสังคม ทฤษฎีของอิริคสันให้แนวคิดว่าพัฒนาการทางบุคลิกภาพมีตั้งแต่เกิดจนถึงวัยชรา เขามองพัฒนาการของบุคลิกภาพว่าเป็นวิกฤติการณ์ที่แบ่งเป็นระยะ ๆ และเน้นวิกฤตการณ์ในระยะวัยรุ่น จากทฤษฎีนี้จะได้รู้ว่าความไว้วางใจ การควบคุมตนเอง ความคิดริเริ่มและการรู้จักตนพัฒนาได้อย่างไรตั้งแต่วัยเด็ก และค้นพบว่าความไม่ไว้วางใจ ความละอาย ความรู้สึกผิด ความรู้สึกด้อย และความสับสนไม่รู้จักตนจะมาจากการพัฒนาในวัยเด็กและวัยรุ่นได้อย่างไร เขาแบ่งขั้นพัฒนาการออกเป็น 8 ขั้นตามลำดับอายุ แต่ละขั้นจะต่อเนื่องเกี่ยวพันซึ่งกันและกันอย่างมีแบบแผน ในแต่ละขั้นเด็กอาจจะพบปัญหาซึ่งถ้าเขาสามารถแก้ปัญหานั้นได้ก็จะพัฒนาสู่ขั้นต่อไป อิริคสันแบ่งขั้นพัฒนาการออกเป็น 8 ขั้นด้วยกันคือ

1. ความรู้สึกไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ
   (Sense of Trust VS. Sense of Mistrust)
2. ความรู้สึกเป็นอิสระหรือความรู้สึกสงสัยไม่แน่ใจความสามารถของตนเอง
   (Sense of Autonomy VS. Sense of Doubt and Shame)
3. ความคิดริเริ่มหรือความรู้สึกผิด
   (Sense of Initiative VS. Sense of Guilt)

4. ความรู้สึกว่าตนประสบความสำเร็จหรือความรู้สึกด้อย
(Sense of Industry VS. Sense of Inferiority)
5. การรู้จักตนเองหรือความสับสนไม่รู้จักตนเอง
(Sense of Identity VS. Sense of identity Diffusion)
6. ความรู้สึกว่าตนมีเพื่อนหรือความรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว
(Sense of Intimacy VS. Sense of Isolation)
7. ความรู้สึกรับผิดชอบแบบผู้ใหญ่หรือความรู้สึกเฉื่อยชา
(Sense of Generativity VS. Sense of Absorption)
8. ความรู้สึกมั่นคงในชีวิตหรือความรู้สึกสิ้นหวัง
(Sense of Integrity VS. Sense of Despair)

ลักษณะพัฒนาการแต่ละขั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ขั้นพัฒนาการของอิริคสัน

1.1.1 **ความรู้สึกไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ (แรกเกิดถึง 1 ปี)** ในขั้นนี้สิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือแม่หรือผู้ทำหน้าที่แทนแม่ ขั้นนี้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาการขั้นต่าง ๆ เมื่อทารกอยู่ในครรภ์สภาพแวดล้อมทุกอย่างในครรภ์มารดาล้วนแต่มีความสุข มีอาหารกิน อากาศอบอุ่นสบาย แต่เมื่อคลอดออกมาวินาทีแรกต้องเริ่มหายใจด้วยตนเอง อาการภายนอกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ได้กินอาหารทุกครั้งที่หิว การเปลี่ยนสภาพเช่นนี้ทำให้ทารกเกิดความรู้สึกว่าโลกใหม่ที่อยู่นี้จะไว้ใจได้หรือ ถ้าจะไว้ใจจะไว้ใจได้แค่ไหน ถ้าทุกครั้งที่หิวก็ได้กินอาหาร ถ้าห้องที่อยู่ไม่ร้อนไม่หนาวเกินไปนัก ไม่มีสัตว์ร้ายมาทำอันตราย ทารกย่อมมีภาพพจน์ว่าโลกนี้น่าอยู่ไว้วางใจได้ ผลที่เกิดขึ้นทำให้ทารกเกิดความรู้สึกว่าชีวิตยังมีความหวัง เช่น หวังว่าในครั้งต่อไปเมื่อร้องไห้ก็คงมีคนเอานมมาให้กิน ผู้ที่จะช่วยให้ทารกเกิดภาพพจน์ที่ดีต่อโลกก็คือแม่นั่นเอง วิธีการเลี้ยงดูของพ่อแม่ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการอุ้มทารกท่าทางการให้นม การยิ้มกับทารกเป็นการวางพื้นฐานในเรื่องโลกให้แก่ทารก ถ้าทารกไว้ใจสิ่งหนึ่งก็จะมีความไว้วางใจสิ่งอื่น ๆ และคนอื่น ๆ ด้วย ในทางตรงกันข้ามถ้าทารกได้รับประสบการณ์ไม่ดี คือเมื่อต้องการแล้วไม่ได้รับสิ่งที่ต้องการก็จะเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจกลายเป็นคนหวาดระแวงตื่นกลัว รู้สึกว่าโลกนี้ไว้วางใจไม่ได้ และความรู้สึกนี้จะพัฒนาขึ้นตามวัย ฉะนั้นพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กวัยนี้ควรคำนึงถึงความต้องการขั้นพื้นฐานของเด็กอย่างสม่ำเสมอ เพื่อช่วยให้พัฒนาการทางบุคลิกภาพของทารกสมบูรณ์และมั่นคง

ในวัยนี้ทารกจะใช้ปากซึ่งเป็นบริเวณที่ไวต่อการตอบสนองเป็นเครื่องมือติดต่อกับโลกภายนอก เช่น การหยิบของใส่ปาก พฤติกรรมดังกล่าวแสดงว่าทารกมีความไว้วางใจโลกพอสมควร นอกจากนี้วัยนี้จะมีพฤติกรรมแบบยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง อิริคสันสังเกตจากการเล่นหรือจากการหยิบฉวยทุกสิ่งทุกอย่างมักจะตามใจตนเอง ลักษณะดังกล่าวเป็นอุปสรรคขัดขวางพัฒนาการทางสังคมอย่างมาก เพราะเด็กจะไม่รู้จักการรับการให้ผู้อื่นทำให้เข้าสังคมกับผู้อื่นไม่ได้

1.1.2 ความรู้สึกเป็นอิสระหรือความรู้สึกสงสัยไม่แน่ใจความสามารถของตนเอง (2 ปี) ในขั้นนี้สิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือ พ่อแม่หรือผู้ทำหน้าที่แทนเ เมื่อเด็กมีความรู้สึกไว้วางใจพ่อแม่และสิ่งแวดล้อมแล้ว เด็กจะเกิดความรู้สึกอิสระในการกระทำบางอย่างและตั้งใจจะทำในสิ่งที่ตนต้องการ เช่น ในระยะ 2 ขวบเด็กสามารถควบคุมกล้ามเนื้อหูรูดของอวัยวะขับถ่ายได้ เขาจะรู้สึกมีอิสระที่จะขับถ่ายหรือไม่ขับถ่ายหรือจะปัสสาวะเมื่อใดที่ไหนก็ได้ แต่เด็กบางคนอาจถูกพ่อแม่หรือคนอื่นบังคับแม้แต่เวลาขับถ่าย ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกสงสัยว่าตนเองมีอิสระหรือไม่มีอิสระกันแน่

ในวัยนี้ส่วนมากสังคมมักกำหนดให้ขับถ่ายเป็นเวลาและขับถ่ายเป็นที่ สิ่งที่พ่อแม่ควรฝึกเด็กวัยนี้เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะพัฒนาการก็คือ การรู้จักเรื่องเวลาและสถานที่ในการฝึกควรเริ่มต้นด้วยการผ่อนปรนบ้าง ไม่ควรเข้มงวดกับเด็กมากนัก เพราะอาจทำให้เด็กกลับไปมีพฤติกรรมเป็นเด็กทารกอีกก็ได้ เพราะตามปกติวัยนี้อาจมีความไม่แน่ใจว่าจะกลับไปพึ่งพาคนอื่นตลอดเวลาซึ่งมีความสุขสบาย หรือจะกลับมาพึ่งตนเองซึ่งมีอิสระแต่ก็ต้องรับผิดชอบ ถ้าฝึกขับถ่ายเข้มงวดเรื่องเวลา และสถานที่เด็กอาจใช้วิธีลดความไม่สบายใจโดยทำตัวให้เหมือนทารกอยากดูดนมแม่ หรือถ้ามีน้องก็อิจฉาน้อง ถ้าพัฒนาการขั้นนี้เป็นไปได้ดี เด็กจะเป็นคนมีพลังความตั้งใจทำสิ่งต่าง ๆ และรู้จักควบคุมตนเอง

1.1.3 ความคิดริเริ่มหรือความรู้สึกผิด (3-5 ปี) ในขั้นนี้สิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือครอบครัว เด็กวัยนี้ช่วยตัวเองได้ สามารถทำงานบางอย่างให้สำเร็จได้ด้วยตนเอง โดยพ่อแม่จะต้องกระตุ้นหรือส่งเสริมให้เด็กทำอะไรได้หลาย ๆ อย่าง แรงสนับสนุนนี้ทำให้เด็กพยายามแสดงความสามารถใหม่ ๆ ออกมา และแสดงออกมามากที่สุดเท่าที่จะมี ถ้าทำไม่สำเร็จก็ลืมความล้มเหลวได้อย่างรวดเร็วและตั้งต้นใหม่ ถ้าเด็กได้รับการส่งเสริมที่ถูกทางก็ย่อมเสริมสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ แต่ถ้าทำไม่สำเร็จและถูกตำหนิติเตียนก็จะเกิดความรู้สึกผิดว่าไม่สามารถทำตามที่พ่อแม่คาดหวังไว้ได้

ในระยะนี้พัฒนาการทางร่างกายจะดีมากจนสามารถทำกิจกรรมประจำวันได้เกือบทุกอย่าง เช่น เดิน วิ่ง กระโดด การทำพฤติกรรมได้เหมือนผู้ใหญ่ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าจะต้องเปลี่ยนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ให้ได้ แต่ถึงแม้จะพยายามแล้วก็ยังทำไม่ได้ดีเท่า ทำให้เขาพยายามมากขึ้น และพยายามเปรียบเทียบอยู่ตลอดเวลาว่าเขาทำได้ดีหรือยัง เด็กวัยนี้ชอบช่วยตัวเองทุกอย่างที่ทำได้ ถ้าสิ่งใดที่เขาพอทำได้เช่นติดกระดุมเสื้อได้เองและมีผู้ใหญ่ช่วยเขาจะไม่พอใจ เนื่องจากเด็กวัยนี้ชอบเลียนแบบพ่อแม่มากที่สุด ฉะนั้นในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็กนั้นพ่อแม่ควรทำตัวเป็นแบบอย่างไม่ใช่ปลูกฝังด้วยวิธีการสั่งสอน เช่น ความเอื้อเฟื้อพ่อแม่ก็ต้องเป็นคนเอื้อเฟื้อแบ่งปันสิ่งของให้เพื่อนบ้านหรือให้ลูกนำของไปแบ่งให้เพื่อนบางครั้งบางคราว เป็นต้น การเลียนแบบพ่อแม่นี้ครูจะสังเกตเห็นได้จากการเล่น เช่น เล่นเป็นพ่อแม่เล่นเรื่องการเลี้ยงลูก เป็นต้น

เด็กวัยนี้เริ่มสังเกตความแตกต่างระหว่างเพศของตนกับเพศตรงข้ามคือ สังเกตอวัยวะเพศ แล้วเด็กจะเริ่มสังเกตบทบาทที่สังคมกำหนดให้แก่เพศของตนและเพศตรงข้าม เด็กชายจะเริ่มเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อ ขณะที่เด็กหญิงเลียนแบบพฤติกรรมของแม่ ถ้าพัฒนาการขั้นนี้ผ่านพ้นไปได้ดี เด็กก็จะมีแนวทางและจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติตัว

1.1.4 ความรู้สึกว่าตนประสบความสำเร็จหรือความรู้สึกด้อย (6-11 ปี) ในขั้นนี้สิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือ เพื่อนบ้านและโรงเรียน วัยนี้เริ่มเข้าโรงเรียน ใช้ชีวิตส่วนมากอยู่ที่โรงเรียน มีความสามารถทำทุกอย่างที่ผู้ใหญ่ทำได้ แต่ทำได้ไม่ดีเท่า ฉะนั้นจึงทุ่มเททุกสิ่งทุกอย่างเพื่อทำงานให้ดีเท่าผู้ใหญ่ ถ้าทำสำเร็จก็จะเกิดกำลังใจภาคภูมิใจ แต่ถ้าทำไม่ได้จะเกิดความรู้สึกด้อยเมื่อเปรียบกับเพื่อน เพราะวัยนี้เพื่อนมีความหมายมากต่อการใช้เปรียบเทียบความสามารถของตน เนื่องจากวัยนี้ชอบทำงาน ผู้ใหญ่ควรใช้โอกาสนี้วางพื้นฐานการทำงานและปลูกฝังลักษณะนิสัยการทำงานให้แก่เด็ก ถ้าเด็กทำงานใดถึงแม้จะเป็นงานเล่น ๆ สำหรับผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่แสดงให้เห็นว่างานนั้นมีคุณค่าเด็กจะรู้สึกภาคภูมิใจและมีนิสัยรักที่จะทำงานต่อไป

เมื่ออยู่ในกลุ่มเพื่อนเด็กชอบแข่งขันกับเพื่อน เพื่อจะทราบความสามารถของตนเอง ในขณะเดียวกันก็ทำงานร่วมกับเพื่อนได้เพื่อช่วยให้งานสำเร็จ เพื่อมีความหมายมากขึ้นในวัยนี้เด็กต้องการเพื่อนเพื่อให้เพื่อนยอมรับและเพื่อให้เปรียบเทียบความสามารถของตน สังคมของเด็กวัยนี้กว้างขวางขึ้น มีบุคคลอื่น เช่น ครูและเพื่อนเริ่มมีอิทธิพลต่อความนึกคิดของเด็กแทนพ่อแม่ ถ้าพัฒนาการขั้นนี้ผ่านพ้นไปได้ดีเด็กก็มีวิธีการทำงานที่เหมาะสมและมีความสามารถและจะพัฒนาการทางบุคลิกภาพที่ดีได้ในพัฒนาการขั้นต่อ ๆ ไป

1.1.5 การรู้จักตนเองหรือความสับสนไม่รู้จักตนเอง (12-17 ปี) ในขั้นนี้สิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือกลุ่มเพื่อน คนอื่น ๆ ในวัยเดียวกัน ผู้นำ บุคคลและสิ่งที่เด็กยึดถือเป็นแบบอย่าง วัยนี้จะเป็นวัยที่เด็กเข้าสู่วัยรุ่นแล้ว ร่างกายและสติปัญญาของเด็กมีพัฒนาการใกล้เคียงกับผู้ใหญ่ บางครั้งการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็วจนไม่แน่ใจว่าเกิดอะไรขึ้น สังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็ก การคาดหวังจากสังคมทำให้เด็กสับสนไม่แน่ใจในบทบาทหน้าที่ของตน บางครั้งสังคมก็ปฏิบัติราวกับว่าเขายังเป็นเด็กอยู่ แต่บางทีก็ต้องการให้เขาเป็นผู้ใหญ่ จึงทำให้เด็กวัยรุ่นอยากรู้จักตนเอง ดังนั้นถ้าสังคมช่วยให้เด็กได้ทราบถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน เด็กก็จะรู้จักตนและจะเกิดความรู้สึกอยากอุทิศแรงกายแรงใจให้แก่สังคมของตน

อิริคสันได้เปรียบเทียบระยะวัยรุ่นนี้ว่าคล้ายกับเป็นระยะที่เปิดโอกาสให้ทดลองบทบาทต่าง ๆ ก่อนจะเป็นผู้ใหญ่ สิ่งที่เด็กจะต้องทดลองปฏิบัติ คือ

1. การรู้จักใช้เวลาว่างให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์
2. สร้างความมั่นใจให้ตนเอง กล้าที่จะทำตามความสามารถของตน กล้าเผชิญปัญหาและหาหนทางแก้ปัญหาใหม่ ๆ
3. รู้จักทดลองบทบาทต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดไว้
4. รู้จักตั้งจุดมุ่งหมายในการทำงาน ตั้งระดับความสำเร็จ
5. รู้จักปฏิบัติตามบทบาททางเพศของตนอย่างเหมาะสม
6. รู้จักการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
7. สร้างอุดมคติและแนวดำเนินชีวิตของตนเองและรู้จักพิจารณาเปรียบเทียบกับผู้อื่น

ถ้าผู้ใหญ่สนับสนุนและเปิดโอกาสให้เด็กได้ทดลองปฏิบัติดังกล่าวข้างต้นอย่างเต็มที่ เด็กวัยรุ่นก็สามารถค้นหาบทบาทหน้าที่ของตนเองเพื่อจะได้รู้จักตนเองดีขึ้น แต่ถ้าเด็กไม่มีโอกาสได้ทดลองหรือถูกขัดขวาง ก็จะสับสนในบทบาทและหน้าที่ ทำให้เขารู้สึกว่าตัวเองไม่มีค่าไม่มีจุดหมายในชีวิตที่แน่นอน ทำให้ไม่รู้จักตนเองตัดสินใจไม่ถูกว่าควรจะเลือกดำเนินชีวิตต่อไปอย่างไร ซึ่งจะทำให้พัฒนาการในขั้นต่อ ๆ ไป มีแนวโน้มจะล้มเหลวด้วย

1.1.6 ความรู้สึกว่าตนมีเพื่อนหรือความรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว (18-21 ปี)

ในขั้นนี้สิ่งแวดล้อมคือ เพื่อนสนิท คู่รัก คู่ชีวิต วัยนี้เริ่มเป็นผู้ใหญ่ที่มุ่งอยู่กับการทำงานหรือสร้างฐานะให้เป็นปึกแผ่น มีความรับผิดชอบตนเองและเริ่มเลือกคู่ครอง เด็กที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาขั้นก่อน ๆ นี้ย่อมจะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาขั้นนี้ด้วย ส่วนคนที่พบความล้มเหลวในขั้นก่อน ๆ ก็จะไม่ไว้วางใจผู้อื่น ไม่มีความพอใจในตนเอง ปรับตัวเข้ากับ

ผู้อื่นไม่ได้ อาจทำให้ไม่กล้าเสี่ยงกับการแต่งงานและการทำงาน เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้าจนเพื่อนรุ่นเดียวกันแยกย้ายไปมีครอบครัวหมดแล้ว พวกนี้จะรู้สึกว่าถูกทอดทิ้ง ถูกแยกให้อยู่ตามลำพัง ทำให้รู้สึกอ้างว้างว้าเหว่

1.1.7 ความรู้สึกรับผิดชอบแบบผู้ใหญ่หรือความรู้สึกเฉื่อยชา (22-40 ปี)

ในวัยนี้จะคำนึงถึงการมีลูกหลานเพื่อสืบวงศ์ตระกูลและมีความรับผิดชอบที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานให้มีความสุข ประสบความสำเร็จในชีวิต บุคคลที่ได้รับความสำเร็จในพัฒนาการขั้นต้น ๆ มาก่อนจะรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน รู้จักรับผิดชอบและพอใจในฐานะและชีวิตของตน แต่ถ้าบุคคลใดไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตก็จะไม่ไว้วางใจใคร รู้สึกว่าตนเองไม่มีความสามารถ มีปมด้อย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร ไม่มีความรับผิดชอบต่อตนเองหรือสังคมทำให้กลายเป็นคนเฉื่อยชา สนใจแต่ตนเอง สงสารตนเอง ขาดความกระตือรือร้นในการสร้างหลักฐานให้ตนเองและครอบครัว

1.1.8 ความรู้สึกมั่นคงในชีวิตหรือความรู้สึกสิ้นหวัง (40 ปี)

วัยนี้เป็นวันที่บุคคลควรได้รับความสำเร็จในชีวิตขั้นสูงสุด ถ้าเป็นผู้ที่มีพัฒนาการทางบุคลิกภาพดีขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดมาก็จะประสบความสำเร็จในวัยนี้ จะยอมรับความจริงในวัยที่เปลี่ยนแปลงไป มีความสุขในชีวต มีความสุข ยอมรับการแก่ การเจ็บ การตายที่จะเกิดขึ้น พอใจที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ในอดีตให้แก่ชนรุ่นหลัง ในทางตรงกันข้ามถ้าอดีตมีแต่ความล้มเหลว เขาจะหมดหวัง ไม่พอใจชีวิตที่ผ่านมา ไม่ยอมรับสภาพเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เกิดความท้อแท้สิ้นหวังทอดอาลัยในชีวิตและมักจะกลัวความตาย

(ขั้นพัฒนาการตั้งแต่ 1-8 เรียบเรียงจาก Maier, Henry W., 1969:1-72; กาญจนา คำสุวรรณ ม.ป.ท. : 9-19 ; แผนกจิตวิทยาครุศาสตร์, 2513, และพรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2520:120-124)

จากพัฒนาการทั้ง 8 ขั้นของอิริคสันจะเห็นได้ว่าเด็กเริ่มมีความสัมพันธ์กับพ่อแม่บุคคลในครอบครัวและต่อมาก็มีเพื่อน ครู โรงเรียน สังคมและมนุษยชาติ ฉะนั้นพฤติกรรมของเด็กย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไป ในขั้นทั้ง 8 นั้นถ้าบุคคลใดพัฒนาการดีทุก ๆ ขั้นก็จะเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง แต่การที่บุคคลใดจะมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพดีหรือไม่เพียงใดก็ต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ สภาพแวดล้อมของบุคคลนั้น และวิธีการที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดู เราอาจสรุปองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพได้ตามลำดับดังนี้

1. ความสัมพันธ์ในครอบครัว หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อกับแม่ พ่อแม่กับลูก เด็กที่เติบโตขึ้นโดยขาดความรักความอบอุ่น อาจกลายเป็นคนเงียบขรึม แยกตนเองจากสังคม หรืออาจมีพฤติกรรมที่เรียกร้องความสนใจในทางที่ผิด แต่ถ้าเด็กได้รับความอบอุ่น ความเข้าใจ ความรักจากพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดู เด็กจะมีสุขภาพแข็งแรง ร่าเริงแจ่มใส มีความเชื่อมั่นในตนเอง ความรักความใกล้ชิดผูกพันมีความหมายอย่างยิ่งสำหรับเด็ก จะเห็นได้จากการศึกษาของ ฮาร์โล (Harlow, 1986) กับลูกลิง 3 ตัว ซึ่งผลการวิจัยแสดงว่าความรักความอบอุ่นมีความสำคัญมากสำหรับการดำรงชีวิตของทารก

2. วิธีการอบรมเลี้ยงดู การอบรมเลี้ยงดูแต่ละสมัยแตกต่างกัน สมัยก่อนผู้ใหญ่อบรมเลี้ยงดูให้เด็กเป็นคนเรียบร้อยเชื่อฟังเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันแนวทางการเลี้ยงดูเด็กเปลี่ยนไป เด็กได้รับโอกาสให้แสดงความคิดเห็นมากขึ้นแสดงออกมากขึ้น ถ้าพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวใดยังเข้มงวดใช้วิธีลงโทษเด็กอยู่ก็อาจทำให้เด็กไม่สบายใจ กลายเป็นคนขลาดกลัวไม่กล้าก้าวออกมาต่อสู้สังคม และไม่สามารถร่วมกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ในวัยเดียวกันได้ เด็กก็จะประสบความล้มเหลวตามขั้นพัฒนาการของตน แต่ถ้าพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก ปล่อยปละละเลยให้อิสระแก่เด็กมากเกินไปเด็กจะรู้สึกสับสนไม่รู้จักตนเองไม่รู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเมื่อโตขึ้น การเลี้ยงดูที่ถูกต้องนั้นผู้ปกครองหรือพ่อแม่ควรรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของเด็ก พิจารณายอมตามในสิ่งที่สมควร สนับสนุนและชมเชยเมื่อเด็กแสดงความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อเด็กทำผิดหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ต้องการ ควรหลีกเลี่ยงการลงโทษด้วยการเฆี่ยนตี ควรใช้วิธีที่นุ่มนวลและไม่ใช้อารมณ์ มีความยุติธรรมต่อลูกทุกคน ถ้าเด็กได้รับการเลี้ยงดูดังกล่าวก็จะเป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าพูดกล้าแสดงออก ยอมรับและพอใจตนเอง มีบุคลิกภาพที่ดีและประสบความสำเร็จในชีวิต

โดโรทีย์ โลว์ โนทส์ (Dorothy Low Nalte) ได้สรุปถึงอิทธิพลของการเลี้ยงดูที่มีผลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็กไว้ดังนี้

ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยคำตำหนิ	เขาจะเป็นคนล้มเหลว
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความก้าวร้าว	เขาจะเป็นคนที่แข็งกร้าว
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยคำเย้นหยัน	เขาจะเป็นคนขลาดอาย
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความละอาย	เขาจะเป็นคนหวาดระแวง
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความมานะ	เขาจะเป็นคนที่อดทน
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยการให้กำลังใจ	เขาจะเป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง

ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความชื่นชม	เขาจะเป็นคนที่ซึ้งในคุณค่า
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความยุติธรรม	เขาจะเป็นคนที่รักความยุติธรรม
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความรักและอบอุ่น	เขาจะเป็นคนที่มีศรัทธาในชีวิต
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยการยอมรับ	เขาจะเป็นคนที่พอใจในตนเอง
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงด้วยความเป็นมิตร	เขาจะเป็นคนที่เต็มไปด้วยความรักและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

(พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2520:127-128)

ลักษณะบุคลิกภาพที่ดี เช่น ความอดทน เชื่อมั่นในตนเอง มีความยุติธรรม มีความรักและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ต่างก็เป็นลักษณะที่สังคมยอมรับ ฉะนั้นผู้ที่มีลักษณะดังกล่าวก็น่าจะมีพัฒนาการทางสังคมดีด้วย คือ สามารถปรับตัวได้และดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

1.2 การนำแนวคิดของอิริคสันไปใช้ในการศึกษา

1.2 การนำแนวคิดของอิริคสันไปใช้ในการศึกษา

แนวความคิดของอิริคสันทำให้ทราบถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อพฤติกรรมของเด็กในด้านดีและไม่ดีเมื่ออยู่ในสังคมซึ่งเขาได้แบ่งลักษณะพฤติกรรมไว้ตามระดับอายุ ครูจะนำไปใช้เป็นแนวในการจัดการศึกษาได้ดังนี้

1. ในวัยที่เด็กเริ่มเข้าเรียน ครู และเพื่อนมีอิทธิพลต่อเด็กมาก ลักษณะวัยนี้ชอบทำงานแข่งขันกันและร่วมมือกัน ครูควรใช้อิทธิพลของตนในการนำให้เด็กทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ

2. ในวัยก่อนเข้าเรียนและวัยเข้าเรียน เด็กชอบเลียนแบบ ฉะนั้นในการสอนจริยธรรมครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็ก เช่น ในด้านความอ่อนโยน การพูดจริง เสียสละ ยิ้มแย้ม พูดจาไพเราะ ตรงต่อเวลา เป็นต้น และควรจัดบรรยากาศในโรงเรียนให้เป็นแบบอย่างด้วยเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างครูด้วยกัน ครูกับผู้ปกครองให้สอดคล้องกับสิ่งที่ครูสอน

3. ในวัยรุ่นครูควรสนับสนุนให้เด็กมีโอกาสได้ทดลองบทบาทต่าง ๆ อาจตั้งชุมชนต่าง ๆ หรือกลุ่มต่าง ๆ ในโรงเรียนให้เด็กเข้าร่วมเป็นสมาชิกและทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสมัครใจ ในห้องเรียนครูควรสนับสนุนให้ตั้งกฎเกณฑ์ในชั้นให้เด็กรับผิดชอบการตัดสินใจของตนเองให้ทำงานกลุ่ม ขณะเดียวกันก็สนับสนุนเป็นรายบุคคลให้มีความคิดสร้างสรรค์และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

2. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์

ซิกมันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิเคราะห์ได้เสนอแบ่งขั้นพัฒนาการตามลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นอยู่กับความต้องการทางเพศ ซึ่งฟรอยด์เชื่อว่าเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่ติดมาแต่กำเนิด และการสนองความต้องการนี้จะผูกพันเกี่ยวข้องกับอวัยวะบางส่วนของคนเราเป็นระยะ ๆ ไป ทำให้ระยะนั้น ๆ มีลักษณะพฤติกรรม มีความต้องการ แรงผลักดันและปัญหาเป็นพิเศษแตกต่างจากระยะอื่น ฟรอยด์อธิบายว่ามนุษย์จะผ่านขั้นพัฒนาการเป็นขั้นไป ถ้าบุคคลไม่ได้รับการสนองความพอใจตามสมควรในความต้องการขั้นใดจะเกิดปัญหาพัฒนาการขึ้น ซึ่งต่อเนื่องมาถึงระยะต่อไปได้

2.1 ขั้นพัฒนาการของฟรอยด์

ฟรอยด์ได้แบ่งขั้นพัฒนาการไว้ 5 ขั้น คือ

2.1.1 ขั้นการใช้ปาก (Oral Stage) เด็กได้รับความพอใจจากการ ดูดกลืน และใช้ปากในลักษณะต่าง ๆ ในขวบปีแรกของชีวิต เช่น อม กัด แทะ เด็กจะดูดนมเพื่อสนองความหิวและผ่อนคลายความตึงเครียดของร่างกาย ในขั้นนี้ถ้าพ่อแม่ไม่เต็มใจเลี้ยง เด็กซึ่งมีความรู้สึกไวจะทราบได้จากการอุ้มการให้นมของแม่ ผลที่ตามมาคือจะมีปัญหาเรื่องการกิน คือกินไม่เป็นเวลา ร้องไห้เวลากิน กวนแม่ มีผลต่อบุคลิกภาพในวัยต่อมาคือแม้เป็นผู้ใหญ่ก็มีพฤติกรรมที่ใช้ปากมากกว่าอวัยวะอื่น เช่น ชอบนินทา ชอบสูบบุหรี่ ติดสุรา ดูดนิ้วมือ กัดเล็บ ก้าวร้าว เป็นต้น

2.1.2 ขั้นการใช้ทวารหนัก (Anal Stage) เด็กได้รับความพอใจจากการได้กลั้นหรือขับถ่ายเมื่ออายุเข้าปีที่สอง ในระยะนี้แม่หรือสังคมที่ถ่ายทอดความคิดให้กับเด็กจะเริ่มตั้งข้อเรียกร้องกับเด็กว่าเด็กดีคือเด็กที่สามารถทำตามสิ่งที่พ่อแม่ให้ทำ แม่จะบังคับให้เด็กขับถ่ายเป็นที่ มีมารยาทถ่ายไม่เปื้อนเลอะเทอะ เด็กจะเกิดความขัดแย้งระหว่างความอยากถ่ายตามใจตนกับถ่ายตามกฎข้อบังคับของพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่บังคับมากเด็กจะขัดใจพ่อแม่โดยการกลั้นอุจจาระเพื่อให้พ่อแม่โกรธและตามใจ ฟรอยด์บอกว่าจะมีผลต่อบุคลิกภาพวัยต่อมา คือ การแสดงความเป็นเจ้าของ ขี้เหนียว ชอบสะสม สะอาดประณีต มีระเบียบ เคร่งครัด ส่วนเด็กที่พ่อแม่ปล่อย ไม่ฝึกเรื่องการขับถ่าย เด็กจะขัดใจพ่อแม่โดยแกล้งถ่ายให้เลอะเทอะและเล่นอุจจาระ เพื่อเรียกร้องความสนใจในวัยต่อมาจะเป็นคนฟุ่มเฟือยชอบสุรุ่ยสุร่าย สิ่งเหล่านี้เด็กจะทำไปตามปมที่อยู่ใต้จิตสำนึกโดยไม่รู้ตัว วิธีแก้ไข คือ อย่าเข้มงวดเกินไปเรื่องการขับถ่าย ถ้าเด็กยังควบคุมการขับถ่ายไม่ได้ก็อย่าบังคับ อายุที่ควบคุมได้ประมาณ 18 เดือน

2.1.3 ขั้นอวัยวะเพศ (Phallic Stage) เด็กเกิดความพอใจจากการได้เล่นได้จับต้องอวัยวะเพศของตนเองในระหว่างอายุ 3 ถึง 5 ปี และเป็นระยะที่เด็กชายมีลักษณะพฤติกรรมแบบปมออดิพุส (Oedipus Complex) และเด็กหญิงมีลักษณะพฤติกรรมแบบปมอิเลคต้า (Electra Complex) คือเกิดความรักใคร่ผูกพันกับพ่อหรือแม่ที่เป็นเพศตรงข้ามกับตน ถ้าเป็นเด็กชายก็เพื่อให้แม่รัก ถ้าเป็นเด็กหญิงก็เพื่อให้พ่อรัก เมื่อเด็กรู้ว่าความต้องการของตนบำบัดไม่ได้ก็จะหันมาเลียนแบบแทน เด็กจะเลียนแบบพ่อหรือแม่ตามเพศของตนเพื่อดึงดูดความสนใจ เมื่ออายุมากขึ้นปมนี้จะหมดไป แต่ผลที่ได้จากการเลียนแบบบทบาททางเพศของพ่อและแม่จะติดตัวเป็นบุคลิกภาพในวัยต่อมา ถ้าในวัยนี้พ่อและแม่ปฏิบัติตนไม่เหมาะสม เด็กก็จะแสดงบทบาทไม่เหมาะสมกับเพศของตนด้วย

2.1.4 ขั้นแฝง (Latency) เป็นขั้นที่ไม่แสดงความสนใจทางเพศในระหว่างอายุ 5-12 ปี เด็กจะหันไปแสดงหาความพอใจจากสิ่งแวดล้อมแทนเช่นเพื่อน

2.1.5 ขั้นสนใจเพศตรงข้าม (Genital) เป็นลักษณะพัฒนาการระยะสุดท้ายมีความสนใจ ความต้องการ มีความพอใจเพศตรงข้ามเป็นปกติวิสัย ระยะนี้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายอย่างเห็นได้ชัด ชายเสียงแตกห้าว ขนขึ้น มีหนวด มีอสุจิ พร้อมจะสืบพันธุ์ได้ หญิงมีประจำเดือน ตะโพกผาย หน้าอกขยาย ระยะนี้ถ้าเด็กมีพัฒนาการขั้นก่อน ๆ ดีก็พร้อมที่จะมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศและนำไปสู่การเลือกคู่ครองและแต่งงาน แต่ถ้าพัฒนาการในขั้นก่อน ๆ ไม่ดีเด็กเลียนแบบได้ไม่เหมาะสมกับเพศตนก็อาจเกิดปัญหารักร่วมเพศ คือ มีความปรารถนาทางเพศกับบุคคลที่มีเพศเดียวกับตน หรืออาจมีปมในขั้นที่ 3 ติดอยู่บ้าง คือ มีความปรารถนาทางเพศกับเพศตรงข้ามที่อายุมากกว่าตน ต้องการแต่งงานกับบุคคลที่อายุมากกว่าตน

การจัดขั้นพัฒนาการดังกล่าว แม้จะมีข้อคิดที่น่าสนใจและมีประโยชน์มาก แต่ก็ได้รับการคัดค้านวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจึงเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าและพิสูจน์อีกมาก (แผนกจิตวิทยา 2515:55-56)

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้กับขั้นพัฒนาการ

ฟรอยด์เขียนทฤษฎีการเรียนรู้กับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ควบคู่กันไป ในเรื่องกฎของความพอใจ เขาเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความสุขความยินดี และหลีกเลี่ยงความทุกข์ ความเจ็บปวด มนุษย์เรียนรู้โดยการให้รางวัลและการทำโทษ และเชื่อเกี่ยวกับการเรียนรู้ดังนี้

2.2.1 การเรียนรู้ของเด็กแต่ละระดับอายุจะแตกต่างกัน

2.2.2 ขั้นพัฒนาการมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ถ้าเด็กมีพฤติกรรมที่เป็นลักษณะของขั้นใดขั้นหนึ่งยึดเยื้ออยู่นานกว่าปกติ เด็กจะมีปัญหาในการเรียนรู้สิ่งที่อยู่ขั้นต่อไป

2.2.3 ขั้นแฝงเป็นระยะที่พร้อมจะสนใจสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เป็นระยะที่พร้อมจะเข้าเรียน

2.2.4 การเรียนรู้ได้รับอิทธิพลจากบ้านและโรงเรียน การเรียนรู้ทางสังคมได้รับอิทธิพลจากกลไกการปรับตัว (defense machanism) ซึ่งรับมาจากบุคคลที่แวดล้อมเด็กอยู่ เช่น การเลียนแบบ การซัดทอดความผิดให้ผู้อื่น เป็นต้น

3. การพัฒนาการรู้จักตน (Identity) **และความนึกคิดเกี่ยวกับตน (Self-Concept)**

การรู้จักตนคือการรู้ว่าตนเป็นใคร เป็นคนชนิดใดรู้ถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต รู้ว่าต้องการอะไรจากชีวิตต้องการเป็นบุคคลแบบใด มีความเชื่อทางศาสนา ค่านิยม และทัศนคติอย่างไร เป็นต้น ความต้องการรู้จักตนมีความสำคัญมากที่สุดและเป็นความต้องการทางจิตใจของทุกคน (William Glasser อ้างจาก Zastrow Charles, 1977:365) การรู้จักตนทำให้คนเราตัดสินใจและนำไปสู่การประสบความสำเร็จในชีวต

อิริคสันได้บ่งไว้ว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่อาจรู้จักตนเองหรือสับสนไม่รู้จักตนเองก็ได้ขึ้นอยู่กับสังคม ถ้าสังคมช่วยให้วัยรุ่นทราบบทบาทหน้าที่ของตนอย่างชัดเจนก็ทำให้รู้จักตนเองได้เร็วขึ้น การรู้จักตนเองจึงสามารถพัฒนาได้ การพัฒนาการรู้จักตนเป็นขบวนการที่เป็นไปตามขั้นตอนของชีวิต คือ เริ่มตั้งแต่ยังเป็นเด็กและต่อเนื่องกันไป ซึ่งตลอดชีวิตของแต่ละคนจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ ในระยะแรกการรู้จักตนของเด็กมีปฏิกริยาของบุคคลที่แวดล้อมเป็นตัวกำหนด ·คูลลี่ (Cooley) บอกว่าบุคคลพัฒนาความนึกคิดเกี่ยวกับตนจากวิธีที่บุคคลอื่นปฏิบัติต่อเขา ความนึกคิดเกี่ยวกับตนคือคุณลักษณะที่บุคคลคิดว่าเป็นตัวเขาทุกเวลาและทุกสถานที่ ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ต่าง ๆ จากบุคคลที่แวดล้อม เช่น พ่อ แม่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความนึกคิดเกี่ยวกับตนของบุคคลมากที่สุด (Boyd Mc Condless, Jersild Arthur ; อำไพ ศิริพิพัฒน์ อ้างจาก พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์) วิธีที่คนอื่นปฏิบัติต่อเด็กมีผลต่อความคิดคำนึงเกี่ยวกับตนเอง เช่น ถ้าพ่อแม่พี่น้องคิดว่าเด็กชอบก่อกวนทำความยุ่งยากและเกเร เวลาอยู่กับเด็กก็อาจแสดงความไม่ไว้วางใจ ตำหนิเด็ก ถ้าเด็กทำอะไรรุนแรงไปบ้างก็บอกว่าเกเรเป็นอันธพาล จากปฏิกิริยาที่มีอคติต่อเด็กดังกล่าวทำให้เด็กเริ่มรับรู้ว่า ตัวเขาเป็นเด็กเกเร และเริ่มกระทำตนเป็นเด็กเกเรตามบทบาทที่ได้รับ

แกรลสเซอร์ (Glasser) บอกว่าคนที่พัฒนาการรู้จักตนได้สำเร็จคือคนที่มีความนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ดี นั่นคือคนทีเห็นว่าตัวเองมีค่าและรู้สึกว่าคนอื่นก็เห็นว่าตัวเขามีคุณค่าด้วย เป็นคนที่รู้สึกว่ามีคนอื่นรักตนและเขาก็รักคนอื่นด้วยทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนประสบความสำเร็จ ส่วนบุคคลที่รู้สึกว่าตนไม่ได้รับความรักหรือเป็นคนไม่มีค่า ก็จะรู้สึกตนในทางไม่ดี คือรู้สึกว่าตนไม่ประสบความสำเร็จ รู้สึกเหงา เศร้า กังวล ตัดสินใจไม่ได้ ไม่อยากเผชิญชีวิต เก็บตัวหนีโลกโดยใช้ยาเสพติดหรืออยู่คนเดียว หรือมีปัญหาทางอารมณ์

เนื่องจากการพัฒนาการรู้จักตนเกิดขึ้นได้ตลอดชีวิตคนที่มีความรู้สึกล้มเหลวจึงอาจเปลี่ยนความรู้สึกไปในทางที่ดีได้ โดยคิดว่าอดีตเปลี่ยนแปลงไม่ได้ก็จริงแต่สิ่งที่เราต้องการในอนาคตและความปรารถนาที่จะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการต่างหาก ที่มีความสำคัญในการกำหนดอนาคตของเรามากกว่าจะให้อดีตมากำหนด

3.1 วิธีการรู้จักตน

เพื่อให้การรู้จักตนพัฒนาไปด้วยดี ครูอาจให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ให้มากที่สุดอย่างมีเหตุผล และตรงกับความเป็นจริง จะทำให้นักเรียนทราบว่าเขาเป็นใคร สิ่งที่ต้องการได้รับในชีวิต คืออะไร เป็นต้น

1. มีสิ่งใดบ้างที่ฉันพอใจหรือสนุก
2. หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมของฉันคืออะไร (บางคนบอกว่าคือการทำสิ่งที่พอใจหรือทำในสิ่งที่สนองความต้องการของคนอื่น หรืออาจปฏิบัติตามหลักการของศาสนาที่ตนยึดถือ)
3. ความเชื่อทางศาสนาของฉันคืออะไร
4. ฉันอยากประกอบอาชีพประเภทใด (ตามอุดมคติคุณควรเลือกอาชีพที่ทำให้คุณกระตือรือร้นและพอใจ เป็นอาชีพที่คุณมีความชำนาญและได้รับเงินพอในการดำเนินชีวิตตามแบบที่คุณต้องการ)
5. ฉันอยากจะแต่งงานหรือไม่ (ถ้าอยากจะแต่งงานกับบุคคลแบบใดและเมื่อไร)
6. ฉันอยากจะมีลูกหรือไม่
7. ฉันต้องการจะอยู่ที่ไหน (พิจารณาตามสภาพอากาศ ภูมิประเทศ ในชนบทหรือตัวเมือง ใกล้กับญาติหรือเพื่อน และลักษณะของเพื่อนบ้าน)
8. ฉันพอใจจะทำอะไรในเวลาว่าง

9. ฉันต้องการให้คนอื่นเห็นว่าฉันเป็นคนอย่างไร (ความอยากจะเป็นของคุณจะประกอบด้วย ลักษณะการแต่งกาย นิสัย อารมณ์ บุคลิกภาพ การแสดงออกในสิ่งที่คุณต้องการ ความสามารถติดต่อสื่อสาร ความเป็นเจ้าของ เกณฑ์ด้วยจริยธรรม ลักษณะทางกาย เสียง ถ้ามีสิ่งต้องปรับปรุงคุณต้องหาวิธีปรับปรุงโดยเร็ว ถ้ามีปัญหาเรื่องดังกล่าวก็อาจขอคำปรึกษาจากครูหรืออาจารย์แนะแนว)

10. ฉันพอใจจะอยู่กับคนแบบใดและทำไม

11. ฉันอยากปรับคุณภาพชีวิตของฉันและของคนอื่นหรือไม่ (ถ้าอยากจะมีวิธีใดและทำอย่างไรที่จะให้เป้าหมายบรรลุผล)

12. ฉันอยากจะมีความสัมพันธ์กับญาติ เพื่อน เพื่อนบ้านและกับคนที่ฉันพบครั้งแรกในแบบใด

13. ฉันคิดอะไรเกี่ยวกับความตาย

14. ฉันตั้งความหวังไว้ว่าจะทำอะไรบ้างหลังจากนี้ไป 5 ปี 10 ปี และ 20 ปี (ให้บอกแผนการที่จะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ในระยะ 5 ปี 10 ปี และ 20 ปี)

คำถามทั้ง 14 ข้อข้างบนนั้นตอบยากแต่ขอให้พยายามตอบให้มากที่สุด ความคาดหวังและเป้าหมายที่ตั้งไว้อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเปลี่ยน เช่น สภาพการทำงาน ดังนั้นเมื่อบุคคลเติบโตขึ้นกิจกรรมเปลี่ยนไปก็อาจทำให้ความเชื่อ ทัศนคติและค่านิยมเปลี่ยนไปด้วย การยอมรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและการรู้จักตนจะช่วยเตรียมบุคคลให้เปลี่ยนแปลงเป้าหมายในชีวิตและมีแนวทางในการดำเนินชีวิต การรู้จักตนทำให้บุคคลรู้ว่าการตัดสินใจที่ดีที่สุดสำหรับเขาจะช่วยนำชีวิตของบุคคลให้ไปสู่จุดมุ่งหมายที่เขาเลือก (Zastrow, 1977 : 368-370)

3.2 วิธีการเปลี่ยนแปลงความนึกคิดเกี่ยวกับตน

ความนึกคิดเกี่ยวกับตนได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมนั้นเปลี่ยนแปลงได้ ฉะนั้นความนึกคิดเกี่ยวกับตนจึงเปลี่ยนแปลงได้ สิ่งแวดล้อมอาจทำให้ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเปลี่ยนไปทั้งในด้านดีขึ้นหรือเลวลง เช่น ถ้าพ่อแม่ ครู และเพื่อนให้ความไว้วางใจมอบหมายให้นายดำทำงานเป็นหัวหน้าและยกย่องนายดำ ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองของนายดำก็ดีขึ้น แต่ถ้านายดำชอบก่อความวุ่นวายในห้อง มาสาย ไม่ยอมทำงานกลุ่ม เพื่อน ๆ รังเกียจ ความนึกคิดเกี่ยวกับกับตนของนายดำก็เลวลง วิธีการที่จะใช้เปลี่ยนแปลงความนึกคิดเกี่ยวกับตนให้ดีขึ้นมีดังนี้

วิธีเปลี่ยนแปลงระยะยาว

3.2.1 ใช้วิธีจิตบำบัด (Psychotherapy) โดยการสร้างสถานการณ์จัดสิ่งแวดล้อมให้บุคคลเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ภาคภูมิใจและเชื่อว่าตนมีความสามารถทำงานชนิดนั้น ๆ ให้ลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งจะทำให้ความนึกคิดเกี่ยวกับตนดีขึ้น เช่น เด็กชายเขียวไม่เชื่อว่าตนเป็นผู้นำได้ ครูก็พยายามสร้างสถานการณ์ให้เขาได้มีโอกาสเป็นผู้นำให้เกิดกำลังใจและความเชื่อมั่นจนทัศนคติไม่ดีต่อตัวเองเขาเองหมดไป

3.2.3 การให้คำปรึกษา (Counseling) ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยเปลี่ยนแปลงความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองได้ ผู้ที่มีปัญหาก็อาศัยผู้ให้คำปรึกษา (Counselor) ช่วยแก้ปัญหาด้วยการพบและสนทนากันสองต่อสอง เช่นเด็กชายสนิทรู้สึกว่าเพื่อนไม่อยากให้เขาเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ในห้อง ผู้ให้คำปรึกษาจะพยายามทำให้เด็กชายสนิทรู้จักตนเองและพยายามหาสาเหตุที่ทำให้เพื่อนไม่ยอมรับ ถ้าเด็กชายสนิทแก้ปัญหาได้ก็จะทำให้ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองของเด็กชายสนิทดีขึ้น

วิธีเปลี่ยนแปลงระยะสั้น

3.2.3 การใช้แบบอย่างในชีวิตจริง (real model) คือให้บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือเด็กเป็นแบบอย่าง เช่น ผู้ที่เด็กเลื่อมใสทางวิชาการ พ่อแม่ ครูหรือเพื่อนสนิท ก็จะมีผลต่อการเปลี่ยนความนึกคิดเกี่ยวกับตนได้

3.2.4 การใช้แบบอย่างโดยจินตนาการ (imagined model) คือการสมมติแบบอย่างที่ดีขึ้นมาโดยการพูดเล่าหรือเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้าแบบอย่างโดยจินตนาการนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับเด็กก็สามารถมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนความนึกคิดเกี่ยวกับตนได้

ความนึกคิดเกี่ยวกับตนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการจากวัยเด็กถึงวัยผู้ใหญ่ ความนึกคิดเกี่ยวกับตนเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม ฉะนั้น พ่อแม่ ครู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรร่วมมือกันสร้างความนึกคิดเกี่ยวกับตนในด้านดีให้กับเด็กและเปลี่ยนความนึกคิดเกี่ยวกับตนที่ด้อยให้ดีขึ้น เพื่อให้เขาได้ประสบความสำเร็จตามขั้นพัฒนาการและในชีวิต (พรรณทิพย์ เภกะนันท์ 2516 : 64-68)

4. สรุป

บ้าน โรงเรียน สังคม และบุคคลที่แวดล้อมอยู่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของเด็ก มีผลทำให้เด็กมีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ สามารถติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม สามารถ

รับรู้สิ่งต่าง ๆ และตนเองได้ถูกต้อง ปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ได้เต็มที่ตามความสามารถจนประสบความสำเร็จในชีวิตหรืออาจจะมีผลให้มีบุคลิกภาพที่ไม่ดีพบกับความล้มเหลวในชีวิตก็ได้ การรู้จักตนและความนึกคิดเกี่ยวกับตนซึ่งได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมดังกล่าวก็มีผลต่อบุคลิกภาพเช่นเดียวกัน บุคคลที่มีบุคลิกภาพดีก็มีแรงจูงใจที่จะรู้จักและติดต่อกับสังคมที่กว้างขวาง ฉะนั้นเพื่อให้เด็กดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จตามขั้นพัฒนาการ จึงควรส่งเสริมให้เด็กได้รับสิ่งต่าง ๆ ตามวัยและจัดประสบการณ์ให้เด็กรู้จักตนและมีความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองในทางที่ดีด้วย

หนังสือที่ควรอ่านประกอบ

พรรณี ชูทัย "ทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการ" *จิตวิทยาการเรียนการสอน* ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2522.

คำถามท้ายบทที่ 2

1. ท่านเข้าใจว่ามีทฤษฎีของนักจิตวิทยาท่านใดบ้างที่จะนำมาใช้อธิบายเกี่ยวกับพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคมของเด็กได้
2. จงกล่าวถึงลำดับขั้นพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคมตามทฤษฎีของอิริคสันและฟรอยด์มาตามที่ท่านเข้าใจพอสังเขป
3. ท่านคิดว่าจะนำทฤษฎีแต่ละทฤษฎีไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้อย่างไร
4. ท่านจะมีวิธีพัฒนาการรู้จักตนเองและมีความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองได้อย่างไรบ้าง จงอธิบาย

บรรณานุกรม

กาญจนา คำสุวรรณ *ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ* เอกสารประกอบการเรียนคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

พรรณทิพย์ เภกะนันท์ "การเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเองของวัยรุ่น" *วารสารครุศาสตร์* 3:5 (สค.-กย. 16) : 64-69.

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ *จิตวิทยาพัฒนาการ* เอกสารโรเนียว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะครุศาสตร์, 2520.

แผนกจิตวิทยา *เอกสารประกอบการสอนจิตวิทยาทั่วไป* ฉบับที่ 1 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513.

Mair, Henry W. *Three Theories of Child Development* New York: Harper and Row Publisheras, 1969.

Zastrow, Charles "Who Am I The Quest for Identity" *The Personal Problem Solver edited* by Zastrow, Charles and Chang, Dae H, New Jersey: Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1977.